

Gökalp'i Anlamak Ve Dönüştürmek

– Şehsuvaroğlu · 06 Ağustos 2012

Rahmetli babam, bana daha ortaokul yıllarında iken Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları'nı; yine aynı yıllarda Mehmet Âkif'in Çanakkale Şehitlerine adıyla meşhur, Asım kitabından "Şu boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?" mısrayla başlayan ve "Kahraman Ordumuza" ithaf edilen şiiriyle Bülbül adlı şiirini İstiklâl Marşımızın yanında ezbere okuduğum için hediye etmiş ve babasından intikal eden İstiklâl Madalyasını da göğsüme takmıştı. O günden bugüne, annemin dizlerinin üstünden eksik etmediği Kur'an-ı Kerimle birlikte Safahat, Türkçülüğün Esasları ve İstiklâl Madalyası ceddimin bana "emanet"leri olarak dâvamı tarif eden aslî unsurlardı. Nedense bunları birbirinin mütemmimi saydım. O yüzden daha çocuk yaşlarımdan itibaren kim ki, İslâm'dan ayrı bir Türk veya Türkçülük çizdi karşı koydum; kim ki Türk'ün toprağında Türk'ün olmadığı bir İslâm çizdi şüpheyle baktım. Kur'an-ı Kerim ile İstiklâlimi ve İstiklâl Madalyamı birbirinin karşısına getirenlere "it" kadar itibar etmedim. Baştan beri gördüğüm her politik harekette ayrışmalar üzerinde duranların hep yükseldiği olmuştur; buna rağmen Anadolu'nun terkibine uygun; şa'şaadandan ve tantanadan uzak ama her dem "başını bir gayeye satan kahraman" olmaya namzet hazır ve nazır olmayı şiar edindim. O yıllardan bugüne tam 35 yıl geçmiş... Bunun çeyrek yüzyıla yakın süresi bilfiil benim de yazdığım, konferans verdiğim, tartıştığım bir dönem ve ilk yazmağa başladığımdan bugüne yazdığım mevkutelerde tiraj bakımından sürekli azalma gözlense de bu terkîbî yaklaşımdan asla taviz vermeyeceğim. Böylesi birlik projesi sahipleri % 1'lerde gezinse de, tarihî vazifeleri istikametinde toplumun harcı olmayı sessiz sedasız sürdürmelidirler.

Bu cümleleri kendime bir pay çıkarmak için değil de, bu otuz beş yıl boyunca hep kendimden endişe etmişliğimden dolayı çektiğim sancıları bugün paylaşan çok değerli milliyetçi düşünörlere işaret etmeğe başlayacağımdan sarf ediyorum. Öteden beri Ziya Gökalp'i sevmişimdir ama onun hep "intihar" sahnesini kurgulamışımıdır. Devlet-i Âli çökmektedir. Batı, "Şark Meselesi" etrafında yeni dünya düzeni sahneye koymaktadır. Modernleşme hamlelerimiz 2. Mahmud'dan bu yana hep çözüklü kalmış; proje medeniyet tartışmalarına gelip dayanmıştır. Aslında Meşrutiyet'ten bu yana da en İslamcımız bir anlamda Batıcı değil midir? Gökalp'in Müslüman olduğuna kuşku yok, ama formülasyonu pek sarmıyor. Bu nasıl Türkçülük, nasıl Müslümanlıktır ki, Batıcılık "devrimci" bir edayla ortaya konmaktadır?... Gökalp ile Mehmet Âkif'i İttihat ve Terakki merkezinde buluşturmak istemişler... yoksa o buluşma vaki olsaydı, bugünkü çözüklüğümüz bu raddede olmaz mıydı? Gökalp çizgisinde başlayan Türkçülüğüm, İslamcılık ve sosyalizm ile renklendi. Orada Âkif de dimdik duruyor. Anadoluculukla Kemalizmi buluşturabilir miyim? Rahmetli babamın şâir olmaya heves ettiğim ilk gençlik yıllarında "Âkif'le Fikret'in sentezini yap oğlum" tavsiyesine uyulabilir mi? Anladığım, Marks'ın Hegel'i tersyüz edişi gibi milliyetçi çizgi de yüzyıl önceki kurguyu yanlışından kurtararak tersyüz etmeli ve kültür ile medeniyet telakkileri doğru bir daireye oturtulmalıdır. Sonra Erol Güngör Hoca ile aynı gazetede mesai... Gökalp çizgisi ilk eleştirel yatağını bulmuş... bu yüzden 12 Eylül öncesi gençliği o kadar herc ü merc'e rağmen onu tanıdı, kavradı... ya bugün bir eli yağda bir eli balda gençlik niçin klasik müzelik milliyetçiler peşinde de bir Yılmaz Özakpınar'dan haberli değil?... Neden yoksa gençlikle köprübaşı gençler artık yetişmiyor mu? Yoksa

bütün gençlik ocakları siyasetin paranası ve payandası kılınarak hiçbir felsefi kaygu tışamaz hale mi getirildi?

Bugün bir şiirini okutmakla siyasi yasaklı kıldığı lideri iktidara taşıyan süreç ve ardından "medeniyet değiştirme" projesinin de yine ona ihalesi, yoksa o, "bilim adamı ve ülkücülüğü" buluşturan Gökalp'in ruhunun eseri miydi?

Kiminde bariz, kiminde zımnî Batıcılık; ama hepsinde derin bir Milliyetçilik olan Üç Tarz-ı Siyaset "Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğunun peşpeşe gelen savaşlarla toprak kaybına uğradığı bir dönemde düşünmeye başlar. Devlet, Avrupa siyasetinin baskısı altındadır. Osmanlı siyaset adamları imparatorluğu ayakta tutacak çareler aramaktadır. Osmanlılık, İslâmcılık, Türkçülük-Turancılık ve Batıcılık akımları memlekette bir fikir kaynaşması ve tartışma ortamı meydana getirmiştir. Fikir hayatına Osmanlılığı korumaya çalışan bir düşünce adamı olarak başlayan Ziya Gökalp, daha sonra Türkçü-Turancı olur ve sonunda millî devletin sosyolojik yapısını fikir planında kurmaya uğraşır. Meşrutiyet'ten ölümüne kadar onu Türk fikir ve siyaset hayatının merkezinde tutan birinci özellik, bilim ile idealistliği kişiliğinde birleştirmesidir; ikinci özellik ise, devrimciliğe varan bir değişme taraftarlığını Türk tarihine, Türk kültürüne ve İslâmiyet'e bağlılıkla bağdaştırmak istemesidir." (Yılmaz Özakpınar, İnsan Düşüncesinin Boyutları, Ötüken İstanbul 2002, s.199-200)

Genellikle Osmanlı son dönemine ait fikirler üç ana damarda toplanır ve Yusuf Akçura'nın risalesine de adını verdiği gibi Üç Tarz-ı Siyaset olarak anılır: Bunlar, sırasıyla Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük'tür. Batıcılık olarak ayrıca bir akımdan bahsedilebilirse de; batıcılar, bir düşünce sistemi vaz'etmeyen, daha çok marjinal bir Batı taraftarlığı olarak arz-ı endam ettiklerinden anılan bu üç akımın eteklerinde seyreliyorlardı. Bunların arasında Abdullah Cevdet'ten bahsedilebilirse de, o da diğer pozitivistler gibi şaşkın ve uçuk –Batı hayranlığı o dereceye ulaştı ki, damızlık erkek getirmeyi bile teklif edebilen-görüşleriyle sadece bir sembol oldu. Gerçekte pozitvizmin fikir kulüplerinde bir "moda" olduğu devreydi ve Batı'nın geldiği noktada başka birçok Batı değerleri ve düşünce dünyası ile –ki ruhçu-maneviyatçı akımlar da yeşermekteydi- tartışma zemini yaratıyordu. Ancak pozitivism, mağlubiyetler karşısında önce 1)mütekebbir, sonra 2)hayret ve şaşkınlık makamına; daha sonra da 3)telâş ve giderek de 4)korku ve vehim deryasına dalan Osmanlı için "denize düşen yılanı sarılır" misali sığınılacak limandı ve kendi din ve medeniyetinden kuşkuya kapılan başta aydınlar ve sonra toplumun belli kesitleri, bu limanı bir "din" gibi algılamaya başladı. Gerçekte Batıcılık, ayrı bir siyasî – felsefî görüş olmaktan ziyade, her üç düşünce akımına tesir eden ve hemen hepsinin içinde ağırlıklı oranlarda yerleşen bir "kabul"dü. Bu kabul, kimi zaman bariz bir model, ritüel, söylem halini alıyordu; kimi zaman zımnî olarak fen, teknik, medeniyet, gelişme, modernlik, madde gibi kavramlar etrafında yeni bir sentez, terkip, inkılap veya ülkünün diyalektik kurgusuna malzeme yapılıyordu. Osmanlılık dikey tarifte bir kimlik sorunuysa da, yatay tasnifte bir global zihniyetin de kendi coğrafyasında modeliydi ve liberalizm ile örtüşmekteydi. İslamcılık keza yine bir kimlik temeli varsa da "muhafazakârlık" ile; Türkçülük ise geriye kalan "sosyalizm" ile paralel düşüyordu. Fakat yatay tasnifleri kimse dikkate almadı. Üç siyaset tarzı da bir anlamda topluma yabancıydı ve üçünün de mayasında batılı düşünme tarzı vardı. Her ne kadar kendi köklerini,

geleneklerini, tarihsel birikimlerini şu yada bu tarih süzgeci içinde yeniden değerlendirmek iştiağı varsa da bu siyaset tarzları yapaydı ve mevcut toplumsal hal ve vaziyetten ziyade ideal olandan nem'alanıyor ve "ölkücü" ve "devrimci" "çıkarsamalar" ortaya koymaya çalışıyordu. Osmanlılık zaten hem II. Mahmud'dan itibaren "Saray"ın geliştirdiği bir yenilenme metodunun çocuğuydu ve Batı'nın yeni yaptırımlarına karşı pasif direnme izlenimi veriyordu ve Yeni Osmanlılar'la birlikte siyaset sahnesine çıktığında da yine Batı'daki gelişme modellerini toplum ve şeriat ile dengelemeye çalışan bir akımın adı oldu. Özünde "milliyetçi" bir duruşu her zaman var olan bu akım, zımnen Türkçü-milliyetçi, İslamcı-milliyetçi ve Batıcı-milliyetçi idi. Kendinden sonraki bütün fikir akımlarına da bu damarları sızdıran bu akım, Hıristiyan ahalinin ve Balkanlardaki toprakların ayrılmasıyla birlikte kendiliğinden geçersiz hale geldi; önce İslamcılığa, sonra da Türkçülüğe kalbetti. Türkçü-Turancı hareketin yerli Türkçülüğü aslında İslamcılığın da devre-dışı kalmasından sonra olmakla birlikte; Türkistan tesirli Türkçü-Turancı hareket ta Osmanlılığın çekilmeye başladığından itibaren etkili olmuştur. Bu yüzden Anadolu ve İstanbul, yüz yıl süren bir Türk-İslâm çekişmesine ve zaman zaman buluşmasına hep acılar çekerek şahit olmuştur. Her üç fikir kulübü de neticede devleti yaşatmak ve çekilmeyi ertelemek / durdurmak ve derûnundaki "dev"i uyandırmak aşkına dayandığından üç kimliğinde aynı adamda çoğu kez buluşması yadırganmamalıdır. Bu fikirler, Batı'daki fikir akımlarıyla –ki zıtlıkların üstüne bina edilirler- mukayese edilemeyeceğinden her birinin net ve keskin olarak birbirlerinin karşısında tam "bölünük" pozisyonlarını aramak beyhude bir çabadır. Bu yüzden gerçek batıcılar gerçekte Gökalp'ın terkiibinden bile rahatsızdırlar. "Ziya Gökalp, en baştaki Osmanlılık döneminden hayatının sonuna kadar Batı medeniyetine girmeyi savunmuştur. Batıcılar da aynı hedefe yönelmişti. Fakat Batıcıların hareket noktası din bağınağı ile mücadele olduğu için onların Batı medeniyetine girme emelleri psikolojik olarak dinden uzaklaşmaya yol açıyordu. Batı'nın bilimini almak ve bilimin imkân ve gereklerine göre toplumu örgütlendirmek amacını güden Ziya Gökalp ise İslamiyet'e bağılı kalarak Batı medeniyetine girmeyi tasarlıyordu. O sıralarda, Meşrutiyet'in doğurduğu düşünce serbestliğı içinde Batı'nın sosyal doktrinleri ve felsefe sistemleri kafalarda etkisini gösteriyordu. Bilimin niteliğı iyi anlaşılmadığı için pozitivism ve materyalizm, bilimin ayrılmaz parçası sanılıyordu." (Özakpınar, s.200)

Ziya Gökalp, işte Özakpınar'ın da her türlü eleştirisine rağmen ısrarla altını çizdiği gibi, Türk düşünce ufuklarını geliştirmesi bakımından önemli bir adamdır ve tarihsel çizgisini takip etmek gerekmektedir.

Özakpınar, tıpkı Hegel'in ruhçu diyalektiğini bir formülle maddeci diyalektik haline getirerek altüst eden Marx gibi önemli bir iş yapıyor ve Gökalp'ın kültür ve medeniyet tariflerini yeniden farklı boyutlarıyla ele alarak medeniyet kurgusunu sarsıyor ve "üçleme"sini birbirinden çok uzakta ayrı daireler olmaktan kurtararak içiçe halkalar haline getiriyor. Böylece yüz yıl boyunca Gökalp'e en sert eleştirileri yapan hatta açıktan saldıranların asla erişemeyecekleri bir Gökalp eleştirisi ortaya koyduğu halde; onun Türk düşüncesini geliştirmedeki rolünü önemsiyor ve Gökalp'e bilim adamı ve ölkücü olarak sahip çıkıyor:

"Ziya Gökalp büyük bir düşünce adamıdır. Büyük düşünce adamları, toplumu etkiler. Fakat yeni ve karmaşık bir düşünce ürettikleri için de daima yanlış anlaşılma ve basmakalıp bir değerlendirme ile

basite indirgenme tehlikesine maruz kalırlar. Toplum, büyük düşünce adamlarına ihtiyaç duyduğu dönemde onların ruhundan, tutkusundan ve kişisel özelliklerinden etkilenir. Ama sonradan gelenler o ruhu anlama ihtiyacını yeteri kadar duymadan, tasavvur dünyasında o tutkuyu kendileri de yaşamadan ve fikirlerin ayrıntılarına yeteri kadar dikkat etmeden o büyük düşünce adamına yaklaşırsa, basmakalıp övgüler, anlamsız saldırılar ortalığı kaplar ya da o büyük düşünce adamı görmezden gelinir. Düşüncenin verimliliği onun kişisel bir çeşni olmaktan kurtulmasıyla ve başka zihinlerle eleştirel işbirliği kurmasıyla mümkündür. Düşünceleri kendi köşelerinde kalmaktan kurtaracak bir düşünce geleneğine, eleştirel işbirliğine ihtiyaç vardır. Ziya Gökalp, kendi zamanında bunu yapmıştır. Bizim de onun fikirlerini birer müze eseri gibi saklamak yerine, o fikirlerle düşünmemiz ve gerektiğinde yeni fikirlere doğru ilerlememiz gerekiyor." (Özakpınar, s.252-253)

Gerçekten de Gökalp, uzun yıllar İmparatorluğu yıkan bir düşünce akımının öncüsü sayılarak basmakalıp saldırılarla düşünce dünyamızdan gözardı edilmek istenmiş; ya da müze eseri gibi hatta zaman zaman bir put gibi üzerinde tartışmalara bile tahammül edilmemiş ve bu yüzden de her iki koldan en büyük haksızlıklara uğramış bir düşünce adamımızdır. Sağlıklı eleştiriler, temsil ettiği fikri yücelteceği gibi; onu anlamaya çalışan başka akımlar için de yol gösterici olacaktır. Ama ilk Türk sosyologu olarak açtığı çığırda ne yazık ki çok az adam yetişmiştir.

Nerede Yanlış Yaptık?

Gökalp'in kurgusu üzerinden yüzyılı aşkın bir zaman geçti. Fakat beklenen olmadı. Türkiye medeniyet değiştiremedi. Girilmek istenen medeniyet dairesinden birçok şey aparıldı aparılmasına ama ne bilimsel olma iddiası bağnazlıktan kurtulabildi, ne de arzulanan gelişme sağlandı. Bugün Gökalp kurgusunu tartışmak ve medeniyet değiştirme projesini masaya yatırmak lazımdır. Girilmek istenilen medeniyet dairesinin kapısında herşey yapıldı da Sorokin'in dediği gibi, o medeniyet dairesinin nihaî kabulü mü beklenmektedir? Yoksa sadece aradan geçen yüzyıla rağmen önceki iki yüzyıl ile birlikte kültürsüzleşme döngüsü mü derinleşmektedir? Yüz yıl öncesinde Gökalp'in ortaya koyduğu formül, Batı'nın "Şark Meselesi" etrafında korkunç tarruzuna karşı bir savunma refleksi miydi? Gerçekte böyle bir formüle Gökalp de inanmıyor; bir stratejist gibi hatta zaman zaman bir taktisyen gibi "ayakta kalma programı" nı tasarlıyordu? O halde Gökalp çizgisi bugün yüzyıl öncesini yeniden yorumlamaya ve Gökalp formüllerini yeniden tartışmaya açmaya ihtiyaç duyuyorsa, bu boşuna değildir.

"Nerede yanlışlık yapıldı? Ziya Gökalp, hakikati ortaya koyacak bir teori kurmaya çalışmıyor, politik ve psikolojik zorunlulukların baskısını beyninde hissederek kabul edilebilir bir formül arıyordu. Vardığım bu hükümle, Ziya Gökalp'in kendi bulduğu formüle içtenlikle inanmadığını söylemiş olmuyorum; sadece onu o formülü aramaya yönelten nedenleri belirlemiş oluyorum. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" formülü Türk millî benliğine sahip çıkma, İslam dinine sarılma ve Batı'nın ilerlemiş bilimini ve teknolojisini alma anlamına gelmiyor muydu? Yanlışlık bunun neresindeydi? Yanlışlık formülün arkasında, Ziya Gökalp'in İslamiyet'e bakış tarzında ve medeniyet kavramında idi." (Özakpınar, s. 202-203)

"Medeniyet kavramının, perakende öğelerin toplamıyla belirlenen böyle mantıksal tanıma dayanması, Türkiye'nin bugün yüz yüze olduğu bunalımın fikir planındaki kaynağıdır. Çünkü bu medeniyet anlayışının sonucu olarak Türkiye, kendini hiçbir medeniyete mensup olmayan bir konuma sokmuştur. Bu yüzden kültür, bütünlüğünü ve ahengini kaybetmiştir."

Bugün toplumdaki ahlakî çöküntünün, toplumsal dayanışma mekanizmasındaki çözülüşün-çarklarındaki müthiş dağılmanın müsebbibi işte böylesi bir medeniyetsizleşme sürecidir. Bunda sadece Gökalp'in yıkıcı etkisi yoktur; bu Meşrutiyet döneminden itibaren kültür ve medeniyet kavramlarının yanlış tanımlanmasından da kaynaklanmaktadır. Öyle ki, İslamcı fikir adamlarının bile hemen tamamına yakını medeniyeti aynı çerçevede tanımlamışlardır. Kiminde teknolojik ve fen kavramları öne çıkarılmışsa da çoğunlukla benzer yaklaşımlar sergilenmiştir.

"Medeniyet, bir inanç ve ahlâk nizamı olarak kültürü doğuran ruh enerjisi ve ilham kaynağıdır. Fakat bir medeniyet kendi kaynağından beslenen kültürle ihya olur. İslâm medeniyetini ihya davası, aslında bir toplumun hayatı demek olan kültürü, medeniyetin ruhuna göre şekillendirme dâvasıdır; İslâm medeniyeti bilinciyle kendi hayatımızı ihya dâvasıdır."(s.208)

Medeniyetsiz bir kültüre bilim ve teknoloji eklenemezdi. Türk milleti ruh enerjisini yitirmeye yüz tutunca yani medeniyetinden uzaklaştıkça kültürel gelişmeyi de meydana getirememiş, ahengini bulamayıp inanç ve ahlâk temellerini de sarsmış; yüksek bir ideale baş koyamamıştır. Artık teknolojiyi kullansa bile, medeniyetsiz ama sözde çok kültürlü insan/toplum, onu üreten değerler manzumesinden habersizdir; bu yüzden kullandığı teknolojiyi ucuz ihtiyaçlarını karşılamaya yönelterek kendine mahsus eserlerin üretilmediği arenada "mankurt"laşmaya müsaittir.

Dr. Lütfü ŞEHİSUVAROĞLU